“ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार”

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur

Vivekanand College, Kolhapur

(Empowered Autonomous)

2024-25

SULTANATE INDIA

Chapter 2 – Ghulam Dynasty

Iltutmish

B.A.III

DEPARTMENT OF HISTORY

Prof. Namrata D. Dhale

सुलतान शम्सूद्दीन अल्तमश

Iltutmish

सुलतान शम्सूद्दीन अल्तमश (१२१०-१२२६)

- ख्यातीप्राप्त सुलतान होता. वडील आलमखान हा तुर्कांच्या इलबरी टोळी खान (प्रमुख)
- देखणा, कुशाग्र, बुद्धिमान, प्रतिभाशाली- इतर भाऊ द्वेष
- लहान वयात बुखाऱ्याकडे जाणाऱ्या एका व्यापारी तांड्यास विकून टाकले.
- जमालुद्दीन नामक एका व्यापाऱ्याच्या हाती पडला. या व्यापाऱ्याने अल्तमशला कुतुबुद्दीनास विकले.
- लेखन, वाचन, युद्धविद्या, जीवनोपयोगी ज्ञान
- ऐबकाने अश्वशाळेचा प्रमुख (अमीर-ए-आखूर)
- १२०५ गुलामगिरीतून सुटका
- आपल्या कन्येशी त्याचा विवाह लावून दिला. बदायुंचा सुभेदार म्हणून नेमणुक
- ऐबकाच्या मृत्यूनंतर दिल्ली येथिल सरदारवर्गाने अल्तशला राज्यसूत्रे हाती घेण्याचे निमंत्रण दिले.- तख्तनशीन झाला. (१२१०)

अल्तमशच्या अडचणी -

- कुबाचा व गझनीचा एल्दैज, जालोर, रणथभोर, कलिजर, ग्वाल्हेर
- गंगेचा दोआब व बंगालमधून सुलतानाची सत्ता नामशेष
- मध्य आशियात मंगोलाच्या वाढत्या हालचाली
- **अडचणीचे निराकरण -**
- मोहम्मद घोरी, ऐबकाचे पारिपत्य
- सत्ता स्थिर, चाळीस निवडक गुलामांचा गट -
- चरगान 'चाळीसगनी' - 'स्तून - ए - सल्तनत' (राज्याचे आधारस्तंभ)

१) एल्दौजचा पराभव (इ.स. १२१५) -

- गजनीचा शासक ताजुद्दीन एल्दौज हा अल्तमाशाचा प्रमुख शत्रू होता.
- ख्वारीजच्या सुलतानाने एल्दौजचा पराभव करून त्याला गझनीहून पिटाळून लावले.
- एल्दौजने नासिरुद्दीन कुबाचाच्या ताब्यातील पंजाब ते स्थानेश्वर पर्यंतचा प्रदेश जिंकला.
- इ.स. १२२५ मध्ये अल्तमशने तराईच्या युद्धात एल्दौजचा पराभव करून त्याला कैद केले.
- पुढे कैदेत त्याच ठार मारले.

२) मंगोलांची स्वारी (इ.स. १२२० ते १२२१)

- उर्फ चंगेजखान हा मंगोलांचा जगप्रसिद्ध पुढारी होता.
- ख्वारीझमच्या सुलतानशी मंगोलांचे वैर होते. चंगेजखानाने ख्वारीजनच्या सुलतानाचा पराभव करून त्याच पीटाळू लावून लावले.
- ख्वारीझमच्या राजपुत्र जलालुद्दीन मंगबर्नीहा अल्तमशकडे आश्रय मिळेल. या आशेने १२२० मध्ये भारतात आला. त्याचा पाठलाग करीत मंगोल भारतीय सीमेवर येऊन धडकले.
- जलाल सरहद्द प्रदेशातील खोकर लोकांच्या साहाय्याने कुबाचाचे अनेक प्रदेश जिंकून लाहोरचा मार्ग धरला. जलालुद्दीनला मदत करण्याचे नाकारले.
- मंगबर्नी निरोप घेऊन येणाऱ्या वकिलास ठार केले.
- १२२४ मध्ये जलालुद्दीने भारत सोडून इराण मध्ये प्रवेश केला.

३) कुबाचाचा पाडाव (इ.स. १२२८) -

- एल्दौजच्या पराभवानंतर इ.स. १२१७ मध्ये कुबाचा पासून लाहोर जिंकले.
- जलालुद्दीन मंगबर्नीने खुबासाच्या प्रदेशात शिरून बरीच लुटालुट केली. असल्याने त्याच्या राज्यात फारच अवस्था माजली होती.
- मंगोल सुद्धा जलालचा पाठलाग करीत मुलतान पर्यंत येऊन ठेपले होते.
- १२२७ मध्ये सैन्य चाल करून भटिंडा व लाहोर ही ठिकाणे जिंकून मुलतानला वेढा दिला.
- कुबाचाने भक्करचा अजिंक्य किल्ल्याचा आश्रय घेतला.
- सुलतानाने या किल्ल्याला देखील वेढा दिला.
- गुप्तपणे कुबाचा किल्ल्यातून बाहेर पडून बोटीने सिंधू नदी ओलांडू लागला प्रवाहात बोट उलटली आणि जलसमाधी मिळाली.

४) बंगालवर स्वारी (इ.स. १२२६ ते १२३०)

- ऐबकाचे वेळी येथे अलीमदर्दान हा शासक होता. त्याचा वध करून हिसामुद्दीन इवाज हा त्याचा सरदार गयासुद्दीन खिलजी या नावाने स्वतंत्रपणे शासन करू लागला.आपल्या राज्यात कोणाचेही स्वतंत्र अस्तित्व सुलतानास मान्य नव्हते.
- दक्षिण बिहारवर आपले आधिपत्य स्थापन करून सुलतान बंगालवर चालून आला.
- सुलतानाचे वेळ ओळखून गयासुद्दीनाने त्याला वाषिक खंडणी देण्याचे कबूल करून समेट केला.
- परंतु अल्तमशची पाठ फिरताच त्याने पुनः बंडाचे निशाण उभारले.
- इ स १२३० मध्ये सुलतानाने बंगालवर आपला मुलगा नासिरुद्दीन मोहम्मद यास पाठविले.
- लढाईत गयासुद्दीन मारला गेला. त्याच्या जागेवर अलाउद्दीन जानी नामक सरदाराची सुलतानाने नेमणूक केली.

५) राजपुतांवर स्वाऱ्या-

- अल्तमशचे लक्ष स्वतःची सत्ता दृढ करण्याकडे
- राजपुत आपली सत्ता व शक्ती वाढविण्यास आपोआपच संधी मिळाली होती.
- ऐबकाने जिकलेली सर्व राजपूत राज्ये पुनः स्वतंत्र झाली होती. हे पाहून सुलतानाने त्यांच्याकडे आपला मोर्चा वळविला.
- इ. स. १२२६ मध्ये त्याने रणथंभोर, इ.स. १२३२ मध्ये ग्वाल्हेर व इ स. १२३३ मध्ये कालिजर इ. ठिकाणे जिंकली. त्याच प्रमाणे अजमेर, कनौज, बनारस, बयाना, जालोर, भेलसा व उज्जैन इ. प्रदेशही अल्तमशने जिंकले.

खलिफाकडून मान्यता (इ. स. १२२८)

- अल्तमशच्या विजयांवर प्रसन्न होऊन बगदादचा खलिफा अल-मुस्तान्सिर बिल्ला याने इ. स. १२२८ मध्ये अल्तमशला 'सुलतान- ए-हिंद'ची पदवी व राज्यसत्तासूचक सन्मानाची वस्त्रे देऊन त्याचा गौरव केला.
- राजकीय व धार्मिक दृष्टीने ही फार महत्त्वाची घटना होती. त्यामुळे अतमशच्या सत्तेस कायद्याची मान्यता मिळून मुसलमानी समाजात त्याची प्रतिष्ठा वाढली.
- अल्तमशच्या नाण्यांवर खलिफाच्या नावाचा उल्लेख करण्यात येऊ लागला.

सुलतानाचा मृत्यू (एप्रिल इ.स १२३६)

- अल्तमश कट्टर सुन्नीपंथी मुसलमान होता. त्याच्या कारकीर्दीत शिया व सुन्नी पंथांच्या लोकात तीव्र मतभेद होते.
- शियापंथी लोकांनी सुलतानाची हत्या करण्याचा अनेक वेळा प्रयत्न केला; परंतु त्यांना याबाबतीत यश मिळाले नाही.
- एप्रिल १२३६ मध्ये एकाएकी आजारी पडून सुलतान मरण पावला.

- योग्यता
- अल्तमग हा योध्दा व कुशल सेनापती होता. साहस, बुद्धिमत्ता व मुत्सद्दीपणा प्रमुख गुण होते.

कारकीर्द निःसंशयपणे यशस्वी होती.

- मुलतान, सिध, माळवा, राजपुताना व आधुनिक उत्तर प्रदेशाचा बराचसा भाग स्वपराक्रमाने होता.
- अल्तमशने राज्य 'लष्करी राज्य' होते, ही राज्यपद्धती अल्लाउद्दीन खिलजीच्या कारकीर्दीत पूर्णत्वास पोहोचली.
- उच्च दर्जाचा सैन्याधिकारी होता. मूलकी शासन- व्यवस्थेचे त्याला ज्ञान नव्हते.
- शुद्ध अरबी पद्धतीची सोन्या-चांदीची नाणी प्रचारात आणली. त्याने प्रचलित केलेल्या चांदीच्या नाण्यांचे (टंकाचे) वजन १७५ ग्रेन होते.
- मध्य आशियाई व भारतीय मुसलमानांना उच्च पदांवर नियुक्त केले.

- अल्तमश धामिकदृष्टया कट्टर सुनी मुसलमान होता.
- कुराणाच्या नियमानुसार तो दिवसातून पाच वेळा नमाज पढत असे.
- शियापंथी लोकांवरही त्याची वक्रदृष्टी होती.
- माळव्यावरील स्वारीत त्याने हिंदूची शेकडो वर्षांपासून सुप्रसिद्ध असलेली भेलसा व उज्जैन येथील अनेक मंदिरे नष्ट केली.
- सुलतानास वास्तुकलेची आवड - भव्यता, प्रमाणबद्धता व सोन्दर्याकरिता प्रसिद्ध असलेल्या कुतुबमिनारने बांधकाम पूर्ण केले.
- ऐबकाने बांधलेल्या दिल्ली येथील 'कुब्वत-उल्-इस्लाम' मशिदीचा त्याने विस्तार केला.
- दिल्ली शहराला पाणीपुरवठा करण्याकरिता 'हौज-ए-शम्सी' नावाचा विशाल तलाव त्याने बांधला होता.

Thank You